

‘Bemind, geërbiedigd en bespot’

Waarom Jacoba van Beieren geen nationale heldin kon worden

Lotte Jensen

Inleiding

De vijftiende-eeuwse gravin Jacoba van Beieren is een van de meest beschreven vrouwen uit de vaderlandse geschiedenis. Behalve kroniek- en geschiedschrijvers hebben ook literatoren zich gretig op haar levensverhaal geworpen, omdat het alle ingrediënten voor een dramatische bewerking bevat: een betwiste erfenis, vier huwelijken, twee echtscheidingen en een tragisch einde. Wat wil een schrijver nog meer?

Hoe groot haar naamsbekendheid ook is, toch heeft Jacoba nooit de status van nationale heldin bereikt. Vanaf het laatste kwart van de achttiende eeuw laaiden vaderlandslievende gevoelens in alle hevigheid op en in de negentiende eeuw vierde het nationalisme hoogtij. Helden als Willem van Oranje, Michiel de Ruyter, Hugo de Groot en Rembrandt van Rijn werden toen volop gevierd als nationale grootheden. Ze hebben een canonieke heldenstatus verkregen, zoals blijkt uit hun aanwezigheid in *De canon van Nederland*, die de commissie Van Oostrom in 2006 opstelde.¹ De naam van Jacoba van Beieren ontbreekt echter in het rijtje illustere namen. Hoe kan dat?

Een belangrijke verklaring hiervoor is de problematiek rondom vrouwelijk heldendom: slechts weinig vrouwen hebben in de loop der tijd een blijvende heldenstatus verworven.² Om te excelleren op een bepaald terrein (als politicus, kunstenaar, oorlogsheld, etc.) moest een vrouw een domein betreden dat doorgaans voor mannen was gereserveerd. De vrouwelijke held bevond zich per definitie in een spagaat: als ze zich te mannelijk gedroeg, diskwalificeerde ze zich als vrouw, maar als ze aan de verwachtingspatronen van haar sekse voldeed, dan steeg ze niet uit boven het huiselijke niveau en lag een heldenstatus al evenmin in het verschiet.

In het geval van Jacoba van Beieren ligt de zaak nog iets gecompliceerder: haar persoonlijke geschiedenis maakte haar tot een controversiële figuur. Ze lag onder meer onder vuur, omdat haar positie als regerend vorstin betwist werd. De gangbare mening was dat vrouwen ongeschikt waren om bestuursfuncties te bekleden; gewichtige betrekkingen zoals die van vorst konden beter door een man vervuld worden.³ Daarnaast werd haar positie als vrouwelijke erfgenaam ter discussie gesteld: had zij als vrouw eigenlijk wel recht op de graafschappen Holland en Zeeland? Zij had deze als enige erfgenaam van haar vader Willem VI geërfd, maar hadden ze niet eigenlijk over moeten gaan op familieleden in de mannelijke lijn? Jacoba's persoon raakte ook aan de kernvraag rondom

de Hoekse en Kabeljauwse twisten: door wiens schuld waren deze eigenlijk ontstaan en waarom laaiden de onenigheden ook tijdens haar regeringsperiode in alle hevigheid weer op? Sommigen wezen met de beschuldigende vinger naar Jacoba, terwijl anderen haar vrij pleitten. En dan was er nog haar turbulente liefdesleven: vier huwelijken in zo'n korte tijd. Had ze niet een al te wulps karakter?

Schrijvers oordeelden bepaald niet eensgezind over al deze kwesties en dat maakte haar heldenstatus van meet af aan problematisch. Haar controversiële status, alsmede de problematiek van vrouwelijk heldendom in het algemeen, lijken een verheffing tot nationale heldin in de weg te hebben gestaan. Dat laat de achttiende- en negentiende-eeuwse literaire beeldvorming rondom haar persoon prachtig zien.

De hartstochtelijke Jacoba

Tal van bekende achttiende- en negentiende-eeuwse schrijvers hebben een gedicht of toneeltekst aan Jacoba van Beieren gewijd, zoals Betje Wolff, Adriaan Loosjes, Willem Bilderdijk en Jacob van Lennep. Vaak vertellen deze teksten meer over de eigen leefwereld dan die van Jacoba, want ze zijn doorspekt met eigentijdse elementen. Schrijvers gaven de historische stof allerlei actuele toepassingen door te wijzen op parallellen met de eigen tijd. Het verleden kon bijvoorbeeld worden ingezet om een politiek statement te maken. Zo werden de Hoekse en Kabeljauwse twisten in de negentiende eeuw vaak gebruikt om een verzoeningsgezinde boodschap over het voetlicht te brengen.⁴

Literatoren waren er doorgaans niet op uit om een zo betrouwbaar mogelijke weergave van de historische werkelijkheid te geven, maar een wenselijk beeld. Historische figuren werden vaak gekneed, gemanipuleerd en bewerkt, zodat ze pasten in de mal van de eigen tijd. Een dosis fictie was bovendien onontkoombaar. Een auteur moest immers per definitie zijn verbeelding aanspreken bij de inkleuring van de karakters, de emotionele reacties en hun taalgebruik. Vaak liet hij zich daarbij leiden door genreconventies: er bestonden verschillende richtlijnen voor het schrijven van een epos, treurspel, heldinnenbrief of klaagzang. Ook die waren bepalend voor de wijze waarop een historisch personage geportretteerd werd. Om de veranderende beeldvorming van Jacoba goed te kunnen begrijpen, is het daarom van belang steeds zowel de achtergrond van de desbetreffende auteur (afkomst, sekse, politieke voorkeur) als de genre-eisen in het oog te houden.

In de achttiende eeuw veranderde het Jacoba-beeld aanzienlijk, zoals Olga van Marion heeft laten zien.⁵ Had men in de periode ervoor nog oog voor haar politieke ambities, in de achttiende eeuw fixeerte men zich op haar rampzalige liefdesleven. Overheersend werd het beeld van een gekwelde, eenzame vrouw, die wanhopig snakke naar een gelukkig liefdesleven. Met name het vierde, in het geheim gesloten huwelijk met Frank van Borssele, was een geliefd onderwerp voor schrijvers. Deze uit politieke overwegingen gesloten verbintenis werd geïnterpreteerd als een liefdeshuwelijk. De innerlijke verscheurdheid van Jacoba werd dankbaar uitvergroot: moest ze al haar bezittingen opofferen om het leven van haar geliefde te redden? Of moest ze haar eigen status zien te handhaven? De ziekte die een einde aan haar leven maakte stond garant voor nog meer dramatiek;

19. Portret van Betje Wolff (1738-1804), door P. Groeninx/A. Teerling/L. Portman. DBNL.

20. Portret van Adriaan Loosjes Pzn. (1761-1818), door W. Hendriks/R. Vinkeles (1796). DBNL.

ernstig verzwakt hoopte ze nog maar op één ding: te kunnen sterven in de armen van haar echtgenoot.

Over de relatie met Frank van Borssele schreven onder meer Betje Wolff (1738-1804) [afb. 19] een heldinnenbrief en Adriaan Loosjes (1761-1818) [afb. 20] een leedrama.⁶ Beide auteurs leggen de volle nadruk op Jacoba's gevoelsleven; ze wordt geportretteerd als een vrouw die volledig in beslag wordt genomen door haar hartstochten. Betje Wolff publiceerde in 1773 een lange brief, waarin Jacoba haar beklag deed over haar noodlottige liefdesleven, getiteld *Jacob van Beieren aan Frank van Borssele*. Wolff zette de emoties van Jacoba zo sterk aan, dat critici haar verweten dat ze de historische werkelijkheid geweld had aangedaan. Zij meenden dat Jacoba een veel stabielere karakter had en wezen haar fijntjes op allerlei feitelijke onjuistheden en omissies. Zo zou Wolff ten onrechte de belegering van Dordrecht in 1418 niet hebben vermeld en onvoldoende duidelijk hebben gemaakt waarom Jacoba, ondanks haar belofte aan Filips, toch een clandestien huwelijk met Van Borssele sloot. Wolff-Bekker liet prompt een tweede, herziene druk verschijnen. Ze kwam haar critici tegemoet door enkele correcties aan te brengen en de belegering wel op te nemen, maar over Jacoba's hartstochten was ze helder: het was volstrekt logisch dat deze 'wanhopige, gevoelige Vorstin' haar gevoelens toonde. Iedere vrouw in dezelfde omstandigheden zou hetzelfde hebben gedaan. Niet de critici, maar gelijkgestemden zouden dan ook haar Jacoba-portret moeten beoordelen: 'Gevoelige Vrouwen – Vrouwen, naagenoeg in haare omstandigheden, zyn, in deezzen, myne bevoegde Rechteressen'.⁷

Is Jacoba al een gevoelige vrouw bij Wolff, bij Loosjes verkeert Jacoba voortdurend aan de rand van de emotionele afgrond [afb. 21]. Piekeren, bleek wegtrekken, flauwvallen, inzinkingen, snikken, tranen: het hele register wordt opengetrokken. Het leedrama *Frank van Borssele en Jacoba van Beijeren* (1790) handelt over Franks gevangenneming op kasteel Rupelmonde, zijn doodvonnis en Jacoba's poging haar echtgenoot te bevrijden. Het verhaal bereikt een hoogtepunt, wanneer Jacoba zich met een kleine vloot voor

21. Frank en Jacoba, illustratie uit Adriaan Loosjes, *Frank van Borselen en Jacoba van Beieren*. Haarlem 1790.

Rupelmonde verschanst, en via een afgezant eist dat ze haar echtgenoot te zien krijgt. Ze dreigt zelfs haar kogge te doen ontploffen, wanneer ze niet haar zin krijgt:

Ik moet Borselen zien en spreken. – en eer hoor ik niets. Zeg dit aan Philips mijnen verachtelijken neef – en voeg er bij, dat indien hij mij die gunst weigert, ik deze weigering voor een bewijs van den dood... van mijnen dierbaren echtgenoot houden zal. En dat er nog kruut genoeg in deze kogge is, om die in de lucht te doen springen – dat ik dit met eigen hand zal doen.⁸

Het is alsof Loosjes voorvoelde wat Jan van Speijk ruim veertig jaar later zou doen, met dit verschil dat Jacoba bereid was om zich voor de liefde te offeren, terwijl Van Speijk zijn leven voor het vaderland gaf.

Uiteindelijk worden de twee geliefden herenigd, maar pas nadat Jacoba afstand heeft gedaan van haar erfdeel. Hun geluk is echter van korte duur, want al snel blijkt Jacoba getroffen te zijn door een dodelijke ziekte. In de dramatische slotscène sterft Jacoba in de armen van haar man, hem smekende of hij nog eenmaal wil zeggen dat hij van haar houdt:

Jacoba.

Zijt gij daar(zich een weinig opbeurende). Geef mij nog een' kus, mijn vriend! (Uit de oogen van Van Borselen dropen groote tranen op haar gelaat, daar bij haar' mond teederlijk kuste, en zij ook hare koude lippen zachtens bewoog.) Vaarwel met deze kus....nu voel ik het Borselen, ik zal er niet lang meer zijn, o ik heb nu geheel geen pijn meer, en ik ben zoo los, zoo geheel los van de aarde – mij dunkt uw hartslaat zoo flauw – zoo flauw – geef mij uwe hand – die mij nog zoo dierbaar is. – Zie mij nog eens aan....'t Wordt alles zoo duister rondom mij....ach, gij ziet zoo treurig....zoo treurig. – Immers Borselen! Wij zullen elkander wedervinden. – De dofheid van mijn gezigt verminderd weder. – Nog wel eenige oogenblikken zal ik bij u blijven. – Wat is alles stil rondom mij. – Zijn wij alleen Borselen?

Van Borselen.

Ja, mijne dierbare!

Jacoba.

Zeg mij dan nog eens, dat gij mij zelfs stervende lief hebt, dat woord hebt gij zoo dikwijls herhaald – en dat was het liefste, hetgeen ik hoorde – laat het mij nog éénmaal hooren.

Van Borselen, (geheel door droefheid overmeesterd).

Jacoba, ik heb u lief....

Jacoba.

Nu zal het niet lang duren....mijn waardste! leg uwe hand nog eens aan mijn mond. – (Hierop poogde zij zijne hand te kussen, maar hare reeds krachteloze lippen weigerden haar die dienst) neen! dat is afgedaan – geef mij toch uwe hand.... nu in den hemel.... in den hemel... En hier bleven hare woorden steken; nog flauwelijk zeide zij: Borselen. – Met hare hand hierop in de zijne drukkende, snikte zij tweewerf, hare klamme hand in die van Van Borselen geklemd houdende....Borselen, geheel overheard door smart, zag haar aan, en hare brekende oogen met zijnen vinger toe te luiken, stortte hij met een gil op het lijk van Jacoba neder.⁹

Een zeer emotioneel en dramatisch afscheid, dat nog eens versterkt wordt door de ingevoegde regieaanwijzingen. Dat de lezers deze salvo aan hartstochten konden waarderen, blijkt uit het feit dat Loosjes' werk maar liefst vijf keer herdrukt werd.¹⁰

Waar komt de sterke nadruk van Wolff en Loosjes op Jacoba's gevoelsleven vandaan? Deels is deze te verklaren vanuit de genreconventies. Wolff schreef een heldinnenbrief naar het model van het klassieke genre van Ovidius. De hoofdpersonen van deze brieven hadden per definitie een klagende toon, waarbij ze hun gevoelsleven toonden. Wolff volgde daarin haar grote voorbeeld, de Engelse dichter Alexander Pope na, aan wie ze het motto ontleende 'First follow nature, and your judgement frame / By her just standard which is still the same'.¹¹

Ook Loosjes liet zich leiden door stijlconventies: hij volgde de eigentijdse mode van het sentimentalisme. Dit was een literaire stroming waarin de gevoelsverfijning centraal stond: personages beleefden ervaringen op een zeer intense manier en lieten hun emoties de vrije loop. Een schrijver als Johann Wolfgang von Goethe werd er beroemd mee. In *Die leiden des jungen Werthers* (1774) beschreef hij hoe de jonge Werther ten onder gaat aan een onbeantwoorde liefde. De belangrijkste vertegenwoordiger van het genre in Nederland was Rhijnvis Feith, auteur van de sentimentele romans *Julia* (1783), *Ferdinand en Constantia* (1785) en de reeks elegieën *Fanny* (1787). Feiths werk staat bol van de

interpunctietekens (denkstreepjes, puntjes, vraag- en uitroepetekens), die de heftigheid van de emoties benadrukken. Ook bij Loosjes zijn ze nauwelijks te tellen.

Tegelijkertijd distantieerde Loosjes zich van deze stroming door een al te overdreven voorstelling van zaken te verwerpen. Een didactische boodschap had hij de lezers namelijk ook mee te geven, liet hij weten in het voorbericht. De liefdesgeschiedenis van Van Borssele en Jacoba moest niet alleen vermaken, maar diende ook om anderen tot voorbeeld te strekken. Sommigen zouden hun gevoelsleven erdoor kunnen 'verfijnen' of 'veredelen', anderen zouden kunnen leren dat de scheiding van van twee geliefden niet hun definitieve scheiding betekende.¹² Met deze laatste opmerking alludeerde Loosjes op de godsdienstige boodschap van zijn werk: lezers dienden zich vooral te spiegelen aan Jacoba's vroomheid. In zijn weergave van de historische gebeurtenissen klonken de eigentijdse Verlichtingsidealen duidelijk door. Jacoba blijkt een typische representant van een gematigd christendom te zijn, waarin zachtmoedigheid en medemenselijkheid de boventoon voeren – precies zoals Loosjes het zelf wilde.

Door de nadruk op Jacoba's liefdesleven verdween haar rol als politiek leider naar de achtergrond. Dat maakte haar status als 'heldin' problematisch, want wat beklifde was het beeld van een getormenteerde vrouw, die wanhopig op zoek was naar de ware liefde, maar slechts teleurstellingen op haar pad tegenkwam.

Jacobica als politieke heldin

Toch zijn er ook twee teksten uit het einde van de achttiende eeuw die van dat patroon afwijken, namelijk het treurspel *Het ontzet van Dordrecht* (1784) van Simon Rivier en het epos *Jacobica van Beieren* (1790) van Adriana van Overstraten. In beide geschriften wordt het Jacoba-beeld in sterke mate bepaald door de politieke actualiteit.

In 1784 publiceerde Simon Rivier de tragedie *Het ontzet van Dordrecht, met de nederlaag van Jacoba van Beieren, gravinne van Holland, Zeeland en Henegouwen*.¹³ Vandaag de dag is Rivier vrijwel vergeten, maar destijds speelde hij een prominente rol in het Rotterdamse theaterleven. Aanvankelijk was hij als acteur verbonden aan de Amsterdamse Schouwburg, maar toen deze in 1772 in vlammen opging, trok hij naar Rotterdam. Daar had hij, samen met Ward Bingley, vanaf 1779 de leiding over het Rotterdamse toneelgezelschap. Behalve acteur was hij ook een productief toneelschrijver. Hij had een voorkeur voor onderwerpen uit de vaderlandse geschiedenis en wijdde onder meer toneelstukken aan Bato, Diederik de Eerste, Diederik de Vijfde, Willem de Vijfde en Michiel de Ruyter. Ook Jacoba van Beieren viel die eer te beurt, al was niet zij maar Jan van Beieren de eigenlijke held van het treurspel.

Rivier fixeerte zich op een minder fortuinlijke gebeurtenis uit het leven van Jacoba, namelijk de mislukte belegering van Dordrecht. In juni 1418 probeerde de kersverse nieuwe echtgenoot van Jacoba, Jan van Brabant, met een leger van ongeveer achtduizend man Dordrecht te veroveren. De stad had zich achter haar oom Jan van Beieren geschaard, die zichzelf als de rechtmatige erfgenaam van Willem VI beschouwde. Juist Dordrecht was van grote strategische waarde: het was een knooppunt voor het scheepvaartverkeer en zou als toekomstige uitvalsbasis voor gebiedsverovering in Holland kunnen dienen. De belegering liep echter uit op een debacle: al op 7 augustus zagen Jan van Brabant en

zijn manschappen zich genoodzaakt terug te trekken. De materiële en financiële schade waren enorm. Voor Jan van Beieren waren de gevolgen gunstiger: hij kon nu eenvoudig zijn territorium in Holland uitbreiden.¹⁴

Waarom koos Rivier uitgerekend voor deze episode uit het leven van Jacoba van Beieren? Er zijn twee redenen te bedenken. Ten eerste past hij het onderwerp van een toneelstuk graag aan de lokale omstandigheden aan. Dit onderwerp was vermoedelijk gekozen met het oog op optredens van zijn gezelschap in Dordrecht. Het inspelen 'op der menschen ijdelheid' was namelijk de beste manier om 'de kas te stijven'.¹⁵ Ten tweede wilde hij klaarblijkelijk graag politieke motieven in zijn stuk verwerken. Toen hij het publiceerde, woedde er een felle strijd tussen de orangisten, die stadhouder Willem V steunden, en de patriotten, die meer democratische rechten eisten en zich tegen de erfopvolging van de stadhouder keerden. Rivier stond op dat moment aan de kant van de patriotten en liet dat duidelijk doorschemeren: hij presenteerde de mislukte belegering als een triomf van de Dordrechtse burgerbevolking, die zich tegen een onderdrukker verzette en opkwam voor de eigen rechten. De parallel met de eigentijdse patriottenstrijd lag er duimendik bovenop.¹⁶

In zijn toneelstuk kiest Rivier onomwonden de kant van Jan van Beieren en de Dordrechtse burgerbevolking. Rivier legt sterk de nadruk op de rechten van de Dordrechtse burgers en omschrijft hen als dappere leeuwen die voor hun vrijheid hebben gevochten. Jan van Beieren wordt geportretteerd als een deugdzaame, dappere vorst die het beste met zijn onderzaten voorheeft:

Ja, streef vry naar dees vest, die gy niet winnen zult.
Dees Stad, met dapp're liën, als Leeuwen opgevult,
Zal voor geen Haazenstorm van Brabants volk bezwyken.¹⁷

Van Beieren toont onder andere zijn grootmoedigheid door twee krijgsgevangenen op vrije voeten te stellen zonder losgeld daarvoor te verlangen. Hij vraagt hun slechts aan iedereen de waarheid te vertellen over de menslievende wijze waarop ze bij hem zijn ontvangen. In dankbaarheid aanvaarden beiden hun vrijlating en prijzen zij de vorst, 'die 't grootst gebied in Neerland waardig zyt'.¹⁸ Een derde krijgsgevangene, Arnout van Leienburg, is halsstarriger en blijft trouw aan Jacoba. Maar ook jegens hem blijft Jan van Beieren de vriendelijkheid zelve: 'Ja, 'k wil uw vyandschap met vriendlykheid betaalen / En doen u, als my zelv', op 't allerbeste onthaalen'.¹⁹ Na het sluiten van de vrede – voor Jacoba op zeer ongunstige voorwaarden – wordt ook Van Leienburg in vrijheid gesteld.

Behalve dapper en grootmoedig blijkt Jan van Beieren ook nog een trouwe echtgenoot. Voortdurend wordt de goede huwelijksband tussen hem en zijn echtgenote Elizabeth benadrukt. Op gezette tijden voert Elizabeth namens hem de onderhandelingen. Eendrachtig ijveren ze voor hun zaak, omdat zij 'als man en vrouw, vereend door Huwelijksbanden, / De grootste Vorsten zijn in 't deel der Nederlanden'.²⁰

Voor de toeschouwer is dan allang duidelijk dat hier niet alleen een twist uit het verleden vertoond wordt, maar dat ook de eigentijdse strijd tussen de patriotten en de orangisten erdoorheen schemert. Het wemelt van de allusies op de vrijheidsstrijd, het verdedigen van de burgerrechten en het verbreken van aloude slaafse banden. Steeds weer benadrukt Jan van Beieren dat hij zich door de burgerij gesteund weet en dat hij het beste met zijn onderdanen voor heeft. Als een ware democraat avant la lettre wil Jan

van Beieren na de vredessluiting de macht herverdelen: 'Ook wil ik Burgerheeren / En Schouten in dit Land aanstellen in 't regeeren'.²¹

De meest duidelijke toespeeling op de eigen tijd vormt de slotrede, uitgesproken door de ex-gevangene Van Leienburg. Hij werpt een blik op de toekomst en voorspelt dat er grote politieke veranderingen zullen plaatsvinden. Zowel Jacoba als Jan van Beieren zullen kinderloos sterven, terwijl Filips van Bourgondië zijn macht zal uitbreiden en zijn nakomelingen zichzelf 'een gouden kroon' op het hoofd zullen zetten. Het 'vrye volk' zal jarenlang zuchten onder deze tirannie. De bevolking zal echter worden bevrijd, wanneer zij meer verlicht is geraakt. Dan zal het grafelijk gezag worden vervangen door het stadhouderschap en zal iedere burger in zijn eigen 'huis' regeren:

Dan zal dit vry Gewest in vollen voorspoed groeijen
En alle slaaverny uit Land en Steden roeijen,
Voor 't Graavelyk Gezag, het Stedehouderschap,
In 't vryë Staatsbestier, verheffen op den trap
Van een bepaald Bewind der vryë Nederlanden,
Vervreemt van al 't gewigt der minste slaafsche banden,
Waardoor, in 't vry Gebied, elk vryheids Burgerman
Zyn huis zoo vrant en vry als Vorst regeeren kan.²²

De Dordrechtse vrijheidsstrijd fungeert zo als het ware als een voorafschaduw van de latere patriottentijd.

Tegen deze achtergrond zou men verwachten dat Jacoba, die tot het vijandelijke kamp hoort, louter negatief wordt omschreven. Zo eenduidig is het echter niet. Niet zij, maar haar echtgenoot Jan van Brabant krijgt de zwarte piet toegespeeld. Jan van Brabant wordt getypeerd als een zeer lafhartige, slappe figuur, die totaal ongeschikt is voor een leidinggevende positie. Zowel vriend als vijand zijn het daarover eens. Ook Jacoba zelf heeft geen goed woord over voor het optreden van haar man. Herhaaldelijk spreekt ze hem vol minachting toe:

Zoud gy uw Gemaalin verlaaten in haar' nood
En blyven in uw Hof als Hertog leevend dood?
Gelyk een zielloos Prins, die Vorstlyk moest regeeren,
Maar, meer dan kinderlyk, zich slaafs laat overheeren?
En minder dan een vrouw tot heerschen is bekwaam?²³

Van Brabant wordt weggezet als een hulpeloos kind, dat niet weet hoe hij moet regeren en zelfs onderdoet voor zijn eigen vrouw.

Jacobica is daarentegen een krachtige vorstin die het heft in handen neemt, wanneer haar echtgenoot faalt. Wanneer hij voorstelt Dordrecht in brand te steken, wijst ze hem korzelig terecht: dat is een buitengewoon slecht idee, want daarmee zou de oudste stad van Holland in de as gelegd worden. Over de beloning van de soldaten hebben ze ook een twistgesprek: Jan van Brabant wil hun een flinke beloning in het vooruitzicht stellen, terwijl Jacobica meent dat de roem voldoende moet zijn. Uit hun woordenwisseling worden de onderlinge krachtsverhoudingen direct duidelijk: Van Brabant gedraagt zich als een klein kind, terwijl Jacobica de leiding heeft:

Van Brabant.

Zoo myn soldaat geen buit voor zweet en bloed kan winnen,
Begeere ik niet dat hy der storming zal beginnen.

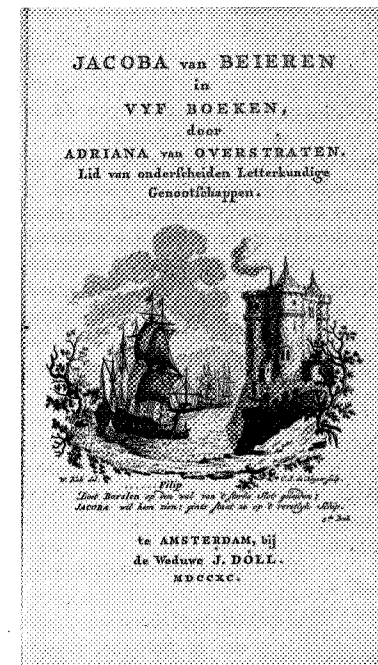
Jacobica.

Toon dat gy Hertog zyt, beschaamt dat u een vrouw,
In 't manlyk Veldheer zyn, zelf overtreffen zou.

[...]

Jacobica, met veel bewys van Gramschap.

Zal my uw lafheid dan geduurig 't bloed ontroeren!
Moet ik dan overal de vrouw eens mans in schyn
Den man vervullende, zyn plaatsbekleedster zyn?
Dan doem en vloek ik d'Echt, my haatlyk opgedrongen
Trek af [vlucht], bloôhartig man, trek af gelyk een jongen;
Maar hou dan voor gewis, dat ik my van u schei
En 't kinderlyk gedrag een kindsche straf berei.²⁴

22. Titelpagina van Adriana van Overstraten, *Jacobica van Beieren in vyf boeken*. Amsterdam 1790.

Het is zonneklaar dat Jan van Brabant feitelijk ongeschikt is voor zijn functie en dat Jacobica vooral het slachtoffer is van een laffe echtgenoot, die niet mans genoeg is om haar rechten te verdedigen.

Een lastige kwestie in dit geheel is de erfrecht kwestie. Rivier laat namelijk in het midden of Jacoba of Jan van Beieren de rechtmatige troonopvolger is. Enerzijds tekent hij Jacoba als een fiere dame, die met recht haar erfgoed verdedigt en de touwtjes in handen heeft. Anderzijds krijgt Jan van Beieren alle ruimte om zijn erfdeel op te eisen en uiteindelijk trekt hij aan het langste eind. De pointe is dan ook niet zozeer de vraag wie de rechtmatige erfgenaam is, maar wie zich het beste als leider profileert. En dan wint Jan van Beieren het in alle opzichten. Hij toont zich een deugdzaam, menslievend vorst, die het vertrouwen geniet van de Dordrechtse burgers. Dat laatste blijkt van cruciaal belang: doordat hij zich gesteund weet door de Dordrechtse bevolking, kan hij de overwinning op-eisen. Jan van Beieren beseft zelf ook dat de vorstentitel geen vanzelfspre-

kendheid, maar een verdienste is: hij wil 'toonen, met 'er daad, dat ik de Graaflykheid verdien, door heldendeugd, en schrander krygsbeleid'.²⁵ Dat moet het patriotse publiek als muziek in de oren hebben geklonken.

Enkele jaren later, in 1790, wijdde een andere patriotse auteur, Adriana van Overstraten (1756-1828), een epos aan Jacoba van Beieren (afb. 22). Van Overstraten woonde en werkte in Bergen op Zoom en was lid van acht dichtgenootschappen. Ze publiceerde veel samen met de schrijfster Petronella Moens (1762-1843). Haar oeuvre omvat epen, treurspelen en gedichten.

Hoewel Van Overstraten de politieke voorkeur van Rivier deelde, komen we bij haar een geheel andere Jacoba tegen. Van Overstraten portretteerde haar als een ware heldin, die met 'ongekreukten moed' de vrijheid had beschermd in een tijd dat 'de oude zucht tot vryheid, van trap tot trap, door eene dwangzuchtige graafelyke regeering wierdt ontdeld'.²⁶ Voor Jan van Beieren had ze geen goed woord over: hij was een dwingeland, die ten onrechte haar erfdeel betwistte.

Het epos had een duidelijk patriotse lading: de thematiek van Jacoba van Beieren, die het opnam tegen 'de dwinglandy' en vocht voor de vrijheid van haar onderdanen, vond een parallel in de politieke actualiteit. De openingsverzen zijn illustratief voor de strijdbare toon:

Hoe blaakt elk' Batavier, door edle Vryheidsmin!
Vergeefs dorst dwinglandy gevloekte kluisters smeeden;
De Vryheid zag zich, door een jonge krygsheldin,
Beschermen, schoon, alom, door magt en wraak bestreeden.²⁷

De keuze voor de term 'krygsheldin' is veelzeggend. Van Overstraten benadrukte zo Jacoba van Beierens rol als legeraanvoerster, die aan het hoofd van haar troepen stond.

Als zij in een beschaafdere eeuw had geleefd, zou zij tot een volwaardige landsbestuurder zijn uitgegroeid, die volk en vaderland gelukkig had kunnen maken, aldus Van Overstraten. Jacoba's ongeluk was echter dat zij van alle kanten omringd was door 'verraders en heerszuchtige dwingelanden', die slechts uit waren op eigenbelang.²⁸ Het was duidelijk wie Van Overstraten bedoelde: Jan van Brabant, Jan van Beieren en Humphrey, hertog van Gloucester. Illustratief is de wijze waarop Van Overstraten het huwelijk van Jacoba en Jan van Brabant beschrijft. Zij is de jeugdige heldin, die fris en jong oogt, hij is een uitgemergelde gluiperd:

Jacoba in den bloei van 's levens frissche jeugd,
Schoon, als de bloemen die de lente thans deed bloeien,
Zagtaardigheid, gehuwt aan fiere heldendeugd,
Zag elk by 't lagchend blos met tedre trekken gloeien.
Haar tintlend oog, verzagt door gulle vriendlykheid,
Kon in elke eedle ziel bewondrende eerbied wekken.
[...]
Haar *Bruidegom*, wiens bleek en uitgeteerd gelaat
Geen Vorsten aart vertoont, moet haar ten Tempel leiën.
Zyn gluipend oog, waar in geveinsde vriendschap woont,
Ziet Neerlands Eedlen stoet steeds aan met schuinsche blikken,
Daar zich lafhartigheid in late trekken toont,
Doet hy 't weldenkend hart voor nieuwe gruwlen schrikken.²⁹

Ook de belegering van Dordrecht krijgt de nodige aandacht. Evenals bij Rivier krijgt Jan van Brabant de volle laag. Hij is een lafhartige minkukel, die totaal ongeschikt is om Jacoba's belangen te dienen. De soldaten presteren slecht, want een 'laage laffe geest bezielt de loome benden'. Op zeker moment neemt Jacoba dan ook zelf het heft in handen en spreekt ze fier de manschappen toe: 'Myn Helden (zegt zy,), hier moet onze glorie schitteren, / Hier moet, voor 's dwinglands oog, de krans der lauwerblaën / Tot *Neerlands* Heil, de nyd en afgunst doen verbitteren'.³⁰ Van Overstraten maakt ook de Dordrechtse burgerscharen' een compliment voor hun heldenmoed, maar anders dan Rivier trekt zij geen partij voor Jan van Beieren, integendeel. Het is zonneklaar dat Jacoba de rechtmatige 'Erfgravin' is en dat Jan van Beieren geen enkel recht van spreken heeft. Zij is 'de wettige vorstin', die terecht in opstand komt tegen de tirannie van Van Beieren.³¹

Van Overstraten's krachtige Jacoba-portret past in de politieke ontwikkelingen van die tijd. Steeds meer vrouwen eisten het spreekrecht op en grepen naar de pen om de patriotse strijd voor meer burgerlijke vrijheden kracht bij te zetten.³² Sommigen druisten lijnrecht in tegen het gangbare vrouwbeeld en eisten dezelfde rechten als mannen. Anderen kozen een meer gematigde koers en pleitten in eerste instantie voor een betere scholing voor meisjes en vrouwen. Met haar epos over Jacoba plaatste Van Overstraten zich in het kamp van deze strijdbare patriotse vrouwen. Haar personage was allesbehalve een door harstochten verteerde vrouw, maar een dappere, moedige en krijgslustige vorstin. Polemisch schreef Van Overstraten in het voorbericht: 'Jacoba van Beieren kan ten voorbeelde strekken van dien heldenmoed, die het vooroordeel vaak, zoo onrechtvaardig aan de vrouwen betwist heeft'.³³ En in het epos stelt Jacoba de retorische vraag: 'Zou vuige slaverny / Een vrygebooren vrouw, in spyt der rechten, dwingen?'³⁴

Van Overstraten kreeg bijval van de eveneens patriotse dichteres Maria van Zuylekom (1759-1831). Van Zuylekom stond nog aan het begin van haar dichtersloopbaan en werd daarin gesteund door haar echtgenoot, de vaandrig en schrijver Jacob Eduard de Witte (1763-1853). Voor het epos van Van Overstraten leverde ze een strijdvaardig lofdicht met een onmiskenbaar emancipatorische strekking. Het opent als volgt:

Gy legt de zwakheid af, die onze seks bestuurt,
Als gy Jacoba stelt aan 't hoofd der legerdrommen,
By 's krygers bloedig zwaard doet gy Natuur verstommen,
Uw Nimf schynt, door uw kunst, ten oorlog aangevuurd.³⁵

Van Zuylekom complimenteert Van Overstraten dus met haar 'tegennatuurlijke' karakterisering. De dichteres legt de natuur, die vrouwen een rol als aanvoerder ontzegt, als het ware het zwijgen op door Jacoba aan het hoofd van de legertroepen te stellen.

De negentiende eeuw

Van Overstraten's tegendraadse portret betekende echter geen omwenteling in de wijze waarop latere auteurs haar portretteerden. In de negentiende-eeuwse literaire karakteruitbeelding kwam de nadruk weer volop op Jacoba's turbulente liefdesleven te liggen. Net als in de achttiende eeuw werd ze overwegend voorgesteld als een vrouw van grote

schoonheid, die onfortuinlijk was in de liefde en een gemakkelijke prooi voor heerszuchtige onderdanen. In twee toneelstukken van C.A. van Ray (uit 1835) en A.F.H. de Lespinasse (uit 1840), die beide handelen over haar liefdesrelatie met Frank van Borssele, is Jacoba allesbehalve een stabiele figuur.³⁶ Alles draait om de hartstochten en politiek lijkt haar laatste zorg te zijn. In een lang verhalend gedicht van Petronella Moens uit 1829 ligt de nadruk op het liefdesgeluk dat de onfortuinlijke Jacoba eindelijk ten deel valt in de armen van Van Borssele.³⁷ Veelzeggend is ook de wijze waarop Jacob van Lennep (1802-1868) de gravin typeert in de legende *Jacoba en Bertha* (1829). Hij gebruikt het beeld van een weerloze roos die verwelkt onder invloed van boze krachten:

Ja, lieflijk prijkte ze als de roos,
Terwijl zy nog de bit're ellende
Van 't weerbarstig lot niet kende.
Ach! Waarom moest zy even broos,
Door staatszucht loeiende onweersvlagen
Verdrukt, verflenst, ter neêr geslagen,
In 't bloeiendst van haar levensdagen
Verwelken als de roos?³⁸

Van een fiere krijgsheldin is hier geen sprake; het beeld van de vergankelijke bloem wekt eerder medelijden dan ontzag op.

Het lijkt erop dat de erfenis van de achttiende-eeuwse beeldvorming, gefixeerd als die was op Jacoba's turbulente liefdesleven, een verheffing tot nationale heldin in de negentiende eeuw in de weg stond. Maar dat was niet het enige. Met name twee zaken zouden de reputatie van Jacoba geen goed doen. Ten eerste was er haar dubieuze aandeel in de dood van een persoon die in het begin van de negentiende eeuw wel tot nationale held promoveerde: Albrecht Beylinc. Ten tweede waren er de bemoeienissen van Willem Bilderdijk. Deze invloedrijke, eigenzinnige dichter hield ervan onrust te stoken en deed er werkelijk alles aan om Jacoba's reputatie te gronde te richten. Vele malen haalde hij vernijng uit naar de gravin, die hij van een 'wulpsche aard' beschuldigde. Omdat Bilderdijks Jacoba-beeld, en de reacties daarop, uitvoerig in de volgende bijdrage aan bod komen, beperk ik me hier tot de eerstgenoemde smet op haar blazen: haar betrokkenheid bij Beylincs ondergang.

De heroïsche dood van deze Kabeljauwse schout sprak nogal tot de verbeelding van literatoren. Volgens de overlevering was hij ter dood veroordeeld, nadat hij gevangen was genomen door de Hoekse partij van Jacoba. Hij kreeg echter nog een maand uitstel om thuis orde op zaken te kunnen stellen. Beylinc hield zijn woord en keerde op het afgesproken tijdstip terug. Vervolgens werd hij op gruwelijke wijze omgebracht: hij werd levend begraven. Zo luidt de mythe althans; later is deze door historici doorgeprikt.³⁹

In de vroege negentiende eeuw rees de heldenstatus van Beylinc snel. Met name tijdens de Franse heerschappij (1806-1813) bestond een grote behoefte aan opwekkende voorbeelden: het land verloor zijn zelfstandigheid en de Nederlandse identiteit stond ernstig onder druk. Literatoren diepten bekende en minder bekende vaderlandse helden op uit het verleden, die als inspiratiebron konden fungeren. Beylinc was uiterst geschikt voor dat doel. Hij ontleende zijn heldenstatus aan het feit dat hij zich aan zijn belofte hield en zijn principes hoger achtte dan lijfsbehoud; zijn loyaliteit en eergevoel waren

23. Portret van Hendrik Tollens (1780-1856), door H.W. Caspari/P. Velyn (1820). DBNL.

kwaliteiten waaraan op dat moment iedere Nederlanders zich kon spiegelen. Zoals de lakenfabrikant, dichter en befaamde patriot Pieter Vreede (1750-1837) het in een tragedie uit 1808 formuleerde:

Hij is met grootschen roem, gelijk een held gestorven
En heeft een zegepraal in ieders hart verworven.
't zal Holland dierbaar zijn bij 't laatste nageslagt,
Dat ooit op zijnen grond, die man is voortgebragt.⁴⁰

Hoewel Jacoba nergens rechtstreeks als de schuldige werd aangewezen, werd zij wel medeverantwoordelijk geacht voor zijn dood. Het waren immers haar Hoeken die de dood van deze held op hun geweten hadden en dat werkte vanzelfsprekend niet in haar voordeel. Ook andere auteurs spraken zich negatief uit over Jacoba. Zo benadrukte Hendrik Tollens (1780-1856) [afb. 23] Jacoba's wraakzuchtige aard in zijn romance 'Albrecht Beiling' uit 1809:

Jacoba brak haar tweeden echt
En koos haar derden man,
En staafde haar verloren regt,
Ter straf van hertog Jan.

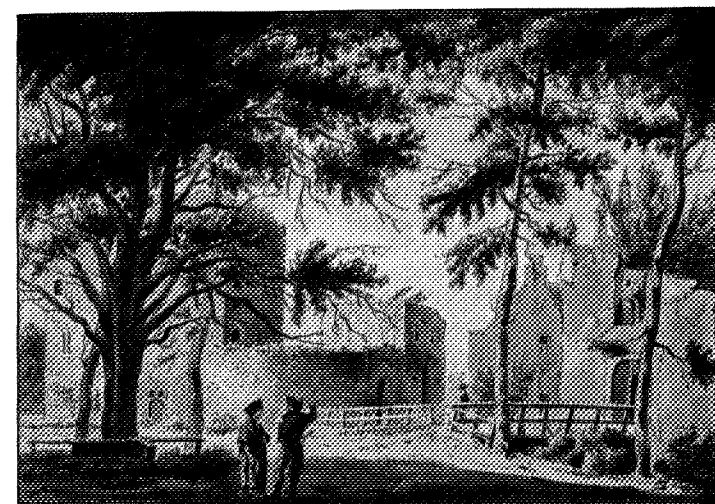
Zij zwaaide 't vonkend moordgeweer
En schoor de velden plat;
Zij sloeg zich aan den Lekstroom neêr
En eischte en won de stad.⁴¹

Het is bepaald geen liefelijk beeld dat Tollens hier van de gravin geeft: moordend scheert ze langs de velden. Ook Jan Frederik Helmers (1767-1813) noemt in *De Hollandsche natie* (1812) Jacoba's naam in verband met de dood van Beylinc en bij hem is het beeld evenmin positief. Helmers stelt Beylinc voor als de dappere Goliath die het tegen een overmacht aan Hoekse strijders moet opnemen. Als 'tijgers' slepen zij hem voor het gerecht om vervolgens te eisen dat hij levend begraven wordt. Dat Jacoba daarbij niet vrijuit gaat, blijkt uit de volgende verzen:

De wreedheid spitst het brein op de ongehoordste straf,
En levend moet 's lands held hier dalen in het graf.
Hij hoort zijn vonnis, treedt Jacoba's slaven nader'.⁴²

De term 'slaven' suggereert dat Jacoba feitelijk de touwtjes in handen had en persoonlijk verantwoordelijk was voor Beylincs lot. Ook in de verschillende treurspelen die aan Beylinc werden gewijd, komt Jacoba er niet genadig vanaf. Met name in Warnsincks *De weduwe van Albrecht Beiling, op den verjaardag der teregstelling van baren echtgenoot* (1827) en Siffel's *Albrecht Beiling* (1831) blijkt de 'ontmenschte' Jacoba de aanstichtster van alle kwaad te zijn.⁴³ Het oordeel van de literatoren was dus eensluidend negatief over Jacoba, als het op Albrecht Beylinc aankwam. Zijn heldendood sloeg zo een flinke bres in haar reputatie.

In 1839 deed Jacob van Lennep een dappere poging tot eerherstel (die overigens ook gericht was tegen Bilderdijks aanvallen op Jacoba). Hij publiceerde een dichterlijke weeklacht, getiteld *Jakobaas weeklacht op het huis te Teylingen* waarin hij de gravin liet

24. Tekening van de Ruïne van Teylingen, eind achttiende eeuw. Regionaal Archief Leiden.

terugblikken op haar leven [afb. 24]. Van Lennep pleitte haar weliswaar niet vrij van alle schuld, maar verzocht de nabestaanden wel de strijdbijl te begraven:

O! het leed is lang vergeten, dat zij over Holland bracht:
De oude wrevel, de oude vete leve niet bij 't nageslacht.
Blijven ons haar bitt're rampen nutte les en leering biên;
Maar geen vonnis! – Maar geen haat meer, die alleen de schuld wil zien.
Neen! ons hart betreur' de zonde, met de rampen, die zij baart; –
Maar het oordeel over zondaars heeft de Heer voor zich bewaard.⁴⁴

Het mocht niet baten, want Jacoba bleef nog lange tijd het mikpunt van kritiek en spot. Van Lennep zou nota bene zelf in 1854 een satirische prent met bijbehorend gedicht over haar publiceren.⁴⁵

Besluit

Haar deugd, haar trouw, haar wislend lot
Scheen van al 't menschedom afgezonderd –
Haar naam heeft d'aardbol rond gedonderd,
Bemind, geëerbiedigd en bespot.⁴⁶

Jacoba van Beieren behoorde dan wel tot de meest bezongen en gedramatiseerde heldinnen uit de achttiende- en negentiende-eeuwse literatuur, ze was te controversieel om

als een nationaal bindend symbool te kunnen fungeren. Niet alleen nam ze discutabele beslissingen in politiek opzicht (ze was immers verantwoordelijk voor de dood van Albrecht Beylinc), ook haar turbulente liefdesleven diskwalificeerde haar als deugdheldin. Jacoba's liefdesleven was weliswaar een dankbaar onderwerp voor schrijvers en dichters, maar tegelijkertijd leidde de overmatige aandacht voor haar relationele beslommingen de aandacht af van haar prestaties als politiek bestuurder. Ze was, zoals Van Overstraten het hierboven zo treffend formuleert, 'bemind, geëerbiedigd en bespot'.

Pogingen tot eerherstel waren er ook. Als het aan Van Overstraten had gelegen, was Jacoba als fiere krijgheldin in het pantheon der vaderlandse grootheden bijgeschreven. Ook de verzoeningspoging van Van Lennep mag niet onvermeld blijven, al droeg ook hij het nodige bij aan haar verguizing. Alle gekijf en geruzie hebben niet bijgedragen aan een bestendiging van Jacoba's roem. Hoewel ze een vaste plaats in de geschiedenis- en schoolboeken verwierf, was ze te omstreven om als icoon van het vaderland te fungeren. Dat verklaart ook waarom ze het niet haalde in *De canon van Nederland*. Het past bij de tragiek van haar leven.

Noten

- 1 *Entoen.nu. De canon van Nederland*. Rapport van de Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon. Deel B. Schiedam 2006.
- 2 Zie hierover Lotte Jensen, *De verbeertijking van het verleden. Helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw*. Nijmegen 2008, 91-127.
- 3 Zie Elke Pluijmen, 'Jacoba van Beieren als vorstin', in: *Spiegel Historiae* 20 (1985), 321-325.
- 4 Jensen, *De verbeertijking van het verleden*, 22-23, 144-146.
- 5 Olga van Marion, 'Vechtlust of verliefdheid? Dichterlijke verbeeldingen van Jacoba van Beieren', in: *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans* 5 (1998), 141-148.
- 6 Ook Jan de Marre schreef over de relatie tussen Jacoba van Beijeren en Frank van Borssele, namelijk in het treurspel *Jacoba van Beieren, gravin van Holland en Zeeland* (1736). Zie hierover de bijdrage van Olga van Marion in deze bundel.
- 7 Elizabeth Bekker, *Jacoba van Beijeren aan Frank van Borssele*. Tweede, veel vermeerderde en nauwkeuriger, druk. Hoorn 1773, vi. Uitvoerder over deze heldinnenbrief: Olga van Marion, *Heldinnenbrieven. Ovidius' Heroides in Nederland*. Nijmegen 2005, 251-254.
- 8 A. Loosjes, *Frank van Borselen en Jacoba van Beijeren*, in: *Al de dramatische werken van A. Loosjes*, Pz 1. Schiedam 1855, 112. Met dank aan René Corten, die mij op deze passage wees.
- 9 Loosjes, *Frank van Borselen en Jacoba van Beijeren*, 130-131.
- 10 Namelijk in 1791, 1816, 1844 en 1855.
- 11 Geciteerd in Van Marion, *Heldinnenbrieven*, 251.
- 12 Loosjes, *Frank van Borselen en Jacoba van Beijeren*, voorbericht, 1.
- 13 Een tweede druk van *Het ontzet van Dordrecht* verscheen in 1790, in Simon Rivier, *Viermaal vaderlandsche toneelspeelen*. Amsterdam 1790. De citaten zijn hieruit afkomstig.
- 14 Over het beleg van Dordrecht: Antheun Janse, *Een pion voor een dame. Jacoba van Beijeren, 1401-1436*. Amsterdam 2009, 147-151; Robert Stein & Justine Smithuis, 'Jacoba van Beieren – een tragische heldin?', in: *Spiegel historiae* 40 (2005), 292-297, met name 296.
- 15 Aldus J.A. Worp, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland* 2. Rotterdam 1907, 151. Vergelijk W.C.E. Peletier, *Jacoba van Beieren in het Nederlandsche treurspel*. Nijmegen 1912, 91.
- 16 Een jaar eerder koos Rivier nog de kant van stadhouder Willem V in *Vlissinge geus of Vlissinge verwerping van 't Spaansche juk en aanneming der bescherming des Prins van Oranje* (1783). Zie Wouter Abrahamse, "'t Zeeuwse bloet bijt vyerigh op het Speek": Vlissingen ontzet. Maerten Frank Bestebens *Vlissingen geus* (1646) en een achttiende-eeuwse bewerking van Simon Rivier', in: *De zeventiende eeuw* 10 (1994), 181-189 (aldaar 184).
- 17 Rivier, *Het ontzet van Dordrecht*, 13.
- 18 Rivier, *Het ontzet van Dordrecht*, 32.
- 19 Rivier, *Het ontzet van Dordrecht*, 34.
- 20 Rivier, *Het ontzet van Dordrecht*, 44.
- 21 Rivier, *Het ontzet van Dordrecht*, 67.
- 22 Rivier, *Het ontzet van Dordrecht*, 75.
- 23 Rivier, *Het ontzet van Dordrecht*, 66.
- 24 Rivier, *Het ontzet van Dordrecht*, 16-17.
- 25 Rivier, *Het ontzet van Dordrecht*, 42.
- 26 Adriana van Overstraten, *Jacoba van Beieren in vijf boeken*. Amsterdam 1790, 1-2. De omschrijving van de teloorgang van de vrijheid na de Romeinse tijd is te vinden in het voorbericht, *1r.
- 27 Van Overstraten, *Jacoba van Beieren*, 2.
- 28 Van Overstraten, *Jacoba van Beieren*, *2r.
- 29 Van Overstraten, *Jacoba van Beieren*, 21.

- 30 Van Overstraten, *Jacoba van Beieren*, 34.
- 31 Van Overstraten, *Jacoba van Beieren*, 47.
- 32 Lotte Jensen, 'Bij uitsluiting voor de vrouwelijke sekse geschikt'. *Vrouwentijdschriften en journalisten in Nederland in de achttiende en negentiende eeuw*. Hilversum 2001, 53-84.
- 33 Van Overstraten, *Jacoba van Beieren*, *1v.
- 34 Van Overstraten, *Jacoba van Beieren*, 54.
- 35 Van Overstraten, *Jacoba van Beieren*, *6v.
- 36 C.A. van Ray, *Jacoba van Beyer en Frank van Borselen*. 's-Gravenhage 1835; A.F.H. de Lespinasse, *Vorstin en vrouw, of Jacoba, gravin van Holland*. Utrecht 1840.
- 37 Petronella Moens, 'Jacoba van Beijeren en Frank van Borselen', in: *Belgische Muzen-Almanak* 4 (1829), 88-101.
- 38 Jacob van Lennep, *Nederlandsche legenden* 2. Derde druk, nieuwe uitgave. Arnhem 1865, 31.
- 39 Hierover Janse, *Een pion voor een dame*, 252-253. De naam van de Kabeljauwse schout kent vele varianten, ik hanteer de meest voorkomende (Albrecht Beylinc).
- 40 Pieter Vreede, *De dood van Albrecht Beiling, slotvoogd te Schoonhoven*. Amsterdam 1808, 56. Over de canonisering van Beylinc als nationale held, zie ook N.C.F. van Sas, *De metamorfose van Nederland*. Amsterdam 2004, 90-91.
- 41 H. Tollens, *Gedichten* 2. Vierde druk. Rotterdam 1822, 9.
- 42 J.F. Helmers, *De Hollandsche natie*. Ed. Lotte Jensen. Met medewerking van Marinus van Hatum. Nijmegen 2009, 129.
- 43 Zowel Warnsinck als Sifflé gebruiken het adjectief 'ontmenschte', zie W.H. Warnsinck BZ., *De weduwe van Albrecht Beiling, op den verjaardag der teregstelling van baren echtgenoot, dramatisch taferel*. Amsterdam 1827, 12 en A.F. Sifflé, *Albrecht Beiling*. Middelburg 1831, 14.
- 44 Jacob van Lennep, *Jacobaas weeklacht op het Huis te Teylingen*. Amsterdam 1839, 10.
- 45 Zie over de latere bespottig die haar ten deel viel: Jensen, *De verbeertijking van het verleden*, 101-106.
- 46 Van Overstraten, *Jacoba van Beijeren*, **3v.